CONCIERTO DE ARANJUEZ PENTRU CHITARĂ CLASICĂ MODERNĂ ȘI ORCHESTRĂ SIMFONICĂ DE JOAQUÍN RODRIGO VIDRE: PARTICULARITĂȚI STILISTICE ȘI DE GEN

Mihail AGAFIȚA

CZU:785.6:787.61:78.04

<https://doi.org/10.52603/9789975351379.02>

***Concierto de Aranjuez* for modern classical guitar and symphony orchestra by Joaquín Rodrigo Vidre: stylistic and genre features**

Summary: *Concierto de Aranjuez* for classical guitar and symphony orchestra written by the Spanish composer Joaquín Rodrigo Vidre in 1939 is in the author's spotlight. The traditional tripartite structure with the tempo correlation *Allegro con spirito-Adagio-Allegro gentile* fits perfectly into the genre canons of a classical concert: not coincidentally this concert is considered an eloquent example of Spanish Neoclassicism. The particular significance is the sound concept of the second movement based on the melodic legitimacy of *saelta*, a religious song appeared as an imitation of the psalmody of the canonical religious service. The texts of *saelta* reflect events and emotions of the Holy Week. Thanks to the fact that a genre of secular music involves the concepts and means of musical expression of a religious genre, adds to the second part an enormous depth and sensitivity, provoking a very strong emotional reaction of the listener. We mention in parentheses that *Concierto de Aranjuez* is one of the most performed concerts for modern classical guitar in the world, while the second part is very often performed as an autonomous creation.

Keywords: Joaquín Rodrigo Vidre, guitar, *Concierto de Aranjuez*, *saelta*, Spanish Neoclassicism

Compozitorul și pianistul virtuoz spaniol Joaquín Rodrigo Vidre (1901–1999) ocupă un loc aparte în evoluția chitarei clasice moderne a secolului XX. Născut la Sagunto, Valencia, J. Rodrigo și-a început studiile muzicale la pian și vioară la vârsta de 8 ani, iar la vârsta de 16 ani a început să studieze compoziția și muzicologia la Conservatorul din Valencia. Urmează studiile în Germania (1922), unde apar primele sale compoziții muzicale. În perioada anilor 1927–1932 J. Rodrigo se află la Paris, fiind pe parcursul a 5 ani student la École Normale de Musique. Printre dascălii talentatului muzician se enumerează Maurice Emmanuel, Andre Pirro, Francisco Antich, precum și faimosul compozitor francez Paul Dukas. În afară de studiile formale de la Paris J. Rodrigo a stabilit niște relații de prietenie cu Arthur Honegger, Darius Milhaud și Maurice Ravel, iar Manuel de Falla și Ricardo Viñes i-au influențat foarte mult evoluția componistică (4).

Patrimoniul componistic al lui J. Rodrigo cuprinde circa 170 de lucrări pentru orchestră simfonică, operă și balet, ansambluri camerale – atât instrumentale, cât și vocal-instrumentale, creații corale, lieduri și romanețe, muzică de film și teatru.

Un loc important îl au concertele pentru diferite instrumente: *Concierto Heroico* pentru pian și orchestră, semnat în 1942, *Concierto in modo galante* pentru violoncel și orchestră, scris în 1949; *Concierto serenata* pentru harpă și orchestră, anul apariției fiind 1952; *Sones en la Giralda* pentru harpă și orchestră, scris în 1963; *Concierto pastoral* pen-

tru flaut și orchestră, anul compunerii fiind 1977; *Concierto como un divertimento* pentru violoncel și orchestră, 1981. Așadar, după cum se vede din lista concertelor de mai sus, compozitorul explorează posibilitățile sonore ale diferitor instrumente – cele cu clape, de suflat și cordofone.

După cum afirmă Norbert Henning, J. Rodrigo, ”fiind el însuși un pianist și violonist excelent, totodată nu putea să cânte nici patru note la rând la chitară” ” (Henning 1984: III). În ciuda acestui lucru toată creația chitaristă a autorului demonstrează cu desăvârșire cunoașterea și înțelegerea profundă a particularităților constructive și posibilităților expresive ale instrumentului, precum și a specificului acustic al acestuia.

Într-adevăr, chitara clasică modernă ocupă un loc aparte în preferințele compozitorului. Pentru chitară solo au fost compuse *Zarabanda lejana*, 1926, *Por los campos de España*, 1939–1942, *Trei piese spaniole*, 1954, *Invocación y danza*, 1969, *Sonata a la Española*, 1970, *Triptic*, 1978, precum și *Tonadilla* pentru două chitare, 1960. Genul de concert pentru chitară sau pentru mai multe instrumente mono-timbrale de asemenea se regăsesc în lista creațiilor compuse de J. Rodrigo. Vom enumera: *Fantasia para un gentilhombre* pentru chitară și orchestră, dedicată renumitului chitarist spaniol Andrés Segovia, 1954; *Concierto madrigal* pentru două chitare și orchestră, 1966; *Concierto andaluz* pentru patru chitare și orchestră, comandat de chitaristul, compozitorul și poetul spaniol, fondatorul cvartetului de chitare *The Romeros* Celedonio Romero, 1967; *Concierto para una fiesta* pentru chitară și orchestră, 1982. Anume lucrările lui J. Rodrigo pentru chitară clasică modernă, inclusiv concertele pentru chitară, ”au câștigat o circulație cea mai largă și i-au adus reputația nediminuată de a fi compozitor de chitară al secolului XX” (Henning 1984:IV).

Este important de accentuat, că J. Rodrigo experimentează nu doar cu chitara solo, ci și cu două sau patru instrumente. Amplificând sonoritatea instrumentului solistic, el creează un grup mono-timbral suprapus resurselor sonore ale orchestrei simfonice. Putem spune ipotetic, că tendința de a implica două sau patru instrumente este determinată de posibilitățile sonore limitate ale chitarei în comparație cu orchestra simfonică. Amplificarea sunetului instrumentelor solistice contribuie la micșorarea acestei disproporții acustice.

Concierto de Aranjuez a fost compus la începutul anului 1939, în perioada timpurie a creației compozitorului: pare paradoxal, dar la momentul apariției concertului J. Rodrigo avea o experiență foarte modestă de a scrie pentru chitară, fiind autorul doar a două miniaturi pentru chitară solo și anume: *En los Trigales* și *Sarabande lointaine*. Cercetătorul roman Constantin Andrei, autorul cărții *Chitara – tradiție și inovație*, afirmă următoarele: ”Prima sa lucrare importantă, *Concierto de Aranjuez* (1939), a fost primită cu mult entuziasm și a exercitat o influență determinantă asupra evoluției chitarei în secolul XX” (Andrei 2006: 179).

Concierto de Aranjuez pentru chitară clasică modernă și orchestră simfonică reflectă atât peripețiile dramatice ale vieții personale a autorului cât și evenimentele monstruoase ale celui de-al Doilea Război Mondial. Titlul programatic al acestei creații provoacă diferite ipoteze privind denumirea creației și legătura acesteia cu evenimentele vieții compozitorului. Prima ipoteză este legată de faptul, că la Paris J. Rodrigo se întâlnește cu pianista Victoria Kamhi, originară din Istanbul, Turcia. În 1933 în orașul spaniol Aranjuez are

loc căsătoria compozitorului. Aici a fost petrecută și "luna de miere", plină de plimbări prin "Grădinile regale" din Aranjuez. După afirmațiile care aparțin însăși compozitorului, aceste evenimente sunt reflectate atât în denumirea concertului cât și în muzica lui. Spunem între paranteze, că în anul 1991, regele Juan Carlos al Spaniei i-a acordat compozitorului înalta distincție de Marqués de los Jardines de Aranjuez.

Concierto de Aranjuez, dedicat prietenului compozitorului Regino Sáinz de la Maza, a fost compus în anul 1939, într-o perioadă în care compozitorul trăia o tragedie personală: pierderea primei sarcini a soției sale și starea foarte precară a sănătății Victoriei după nașterea copilului mort. Aceste sentimente se regăsesc în partitura părții a doua a concertului (*Adagio*). "În primele minute ale *Adagio*-ului, Rodrigo poartă un dialog cu Dumnezeu despre sensul pierderii copilului, apoi urmează o revoltă împotriva soartei, pentru ca în final, în ultimele minute, să se împace cu destinul, luându-și rămas bun de la sufletul copilului iubit și pierdut. Acordurile suave ale acestor ultime minute simbolizează despărțirea definitivă de sufletul propriului copil, suflet care se înalță tot mai mult spre sferele cerești, îndepărtându-se tot mai mult de părinții rămași pe pământ, pierind apoi în ultimele secunde în veșnicia lumii de apoi" (5).

Ipoteza a doua, răspândită în sursele scrise în limba rusă, afirmă că caracterul tragic al părții a doua a concertului este determinat de evenimentele Războiului Civil din Spania (1936–1939). În timpul războiului civil spaniol din 26 aprilie 1937, Legiunea Condor, o unitate a Luftwaffe, a atacat Guernica aruncând câteva mii de bombe: prin urmare, orașul a fost distrus, iar două mii de locuitori au pierit sub dărâmături (8). Evenimentele descrise sunt reflectate în tabloul faimosul pictor spaniol Pablo Picasso cu titlul *Guernica* pictată în luna mai 1937 la comanda guvernului pentru pavilionul spaniol la Expoziția mondială de la Paris.

După cum relatează Michael Norell, premiera concertului a avut loc pe 9 noiembrie 1940 cu Filarmonica din Barcelona avându-l ca solist pe faimosul chitarist spaniol Regino Sainz de la Maza. Urmează premiera la Madrid care a avut un mare succes și a confirmat importanța acestei creații ca unei comori naționale. Actualmente concertul "a devenit cel mai apreciat și cel mai popular concert de chitară scris vreodată." (3).

Structura tradițională tripartită cu raportul tempourilor *Allegro con spirito* – *Adagio* – *Allegro gentile* – se încadrează perfect în canoanele genuistice ale unui concert clasic: nu întâmplător acest concert este considerat un exemplu elocvent al neoclasicismului spaniol.

Prima parte a *Concierto de Aranjuez*, *Allegro con spirito*, este scrisă în tonalitatea re-major în forma allegro de sonată – destul de tipică pentru concertul clasic, în măsura 6/8 asimilând unele trăsături ale *fandango*, un dans popular spaniol care se interpretează în perechi fiind susținut de voce, chitară și castaniete. Dansul în cauză își are originile sale în secolul al XVII-lea, în Andalucia. Chitara are un rol esențial în *fandango*: nu întâmplător prima mențiune a melodiei *fandango* o putem găsi în culegerea de melodii pentru chitară cu genericul *Libro de ditterentes cifras de guitarra* apărută în Spania în 1705.

După cum afirmă renumitul chitarist și cercetător rus Dmitrii Borodaev, o altă trăsătură clasică a primei părți a concertului este "expoziția dublă, tradițională pentru genul de concert clasic. Partida principală este interpretată mai întâi de solist, ulterior – el o transmite orchestrei" (Бородаев 2019: 21). Dezvoltarea se construiește pe tema prin-

cipală, implicând îmbogățirea facturii chitariste, schimbarea centrelor tonale (*la minor* – *do minor* – *la bemol minor* – *si minor*); țesătura orchestrală devine mai densă. Apogeul general al primei mișcări coincide cu apariția reprizei și revenirea în tonalitatea de bază *re major*. În codă materialul muzical se expune în ordinea inversă: mai întâi – temele sunt cântate în orchestră, apoi – în partida chitarei. Partea a doua, *Adagio* este scrisă în formă de rondo: adăugăm că este vorba de un rondo clasic alcătuit din cinci secțiuni (a – b – a 1 – c – a 2). Logica părții mediane se construiește în jurul dialogului instrumentului solistic cu orchestra, în primul rând, cu refrenul interpretat de cornul englez care îi oferă o sonoritate deosebită – fină și sentimentală. Aici chitara are o funcție de acompaniament organizat ca o serie de acorduri *arpeggio*.

Exemplul 1

După opinia cercetătorul citat anterior, ”în expunerea chitarei, tema este înfrumusețată cu o bogată ornamentică care își are originea sa în improvizațiile vocale ale stilului flamenco” (idem).

Exemplul 2

După primul episod (secțiunea *b*), care se deosebește prin caracterul instabil al materialului muzical, urmează refrenul, conceput ca o cadență a solistului. ”Notația de către autorul a acestei secțiuni se efectuează pe două portative, unde tema este expusă pe un portativ (bas), iar arpegiul (acompaniamentul) – pe celălalt. În secțiunea dată partea orchestrală lipsește, solistul continuă un dialog al facturii muzicale cu el însuși” (idem).

Exemplul 3

Episodul doi (secțiunea c) conține două subsecțiuni: prima – cu orchestra, cea de-a doua – ca o cadență solistică. Cadența a doua, mai desfășurată în comparație cu prima, are un caracter mai zbuciumat, de natură improvizatorică, acumulând toate resursele chitarei spre apogeul general al părții a doua. Aici sunt consolidate toate resursele interpretative, toate posibilitățile instrumentului, în ceea ce privește țesătura dinamică, țesătura instrumentală, procedeele interpretative. Repriza părții a doua este repartizată orchestrei, iar partida chitarei se dizolvă în sonoritățile orchestrale.

O semnificație aparte își are conceptul sonor al părții a doua care se bazează pe legitățile melodice ale unui cântec para-liturgic – *saelta*. Acest gen există în Andalucia începând cu secolul al XVII-lea. *Saelta* reprezintă un cântec religios, apărut ca o imitație a psalmodiei serviciului religios canonic. Textele *saelta* reflectă evenimentele și emoțiile Săptămânii Patimilor. Există două tipuri de *saelta*: *saeltas antiguas* și *saeltas flamencas*.

Analizând specificul melodic al părții a doua putem presupune ipotetic că autorul se bazează pe procedeele de dezvoltare melodică a celui de-al doilea tip de *saelta* și anume: *saeltas flamencas*, fapt confirmat prin structurile improvizatorice bogat ornamentate ale melodiei de bază din partea de mijloc, interpretate de chitară. Grație faptului că un gen de muzică laică implică conceptele și mijloacele de expresivitate muzicală ale unui gen religios adaugă părții a doua o profunzime și sensibilitate enormă, provocând o reacție emotivă extrem de puternică.

Partea a treia *Allegro gentile* în re major este compusă în stilul unui dans de curte cu schimbarea măsurilor binare și ternare – 2/4 și 3/4, iar arhitectura părții se încadrează în forma rondo-lui clasic format din cinci secțiuni.

Menționăm în paranteze că *Concierto de Aranjuez* este unul dintre cele mai interpretate concerte pentru chitară clasică modernă în lume, iar partea a doua se interpretează deseori ca o creație autonomă. Este important de adăugat că în postura mea de dirijor am interpretat acest concert în repetate rânduri: astfel, pe data de 25 martie a anului 2011 acesta a sunat la Chișinău, în Sala Mare a Filarmonicii Naționale "Serghei Lunchevici",

iar pe 6 ianuarie a anului 2012 – în incinta Gran Teatre del Liceu din Barcelona, avându-l ca solist pe chitaristul argentinian Rolando Saad, unul dintre cei mai renumiți interpreți al *Concierto de Aranjuez*.

În ceea ce privește raportul partidei solistice cu cea orchestrală, compozitorul a reușit să rezolve problema îmbinării armonioase a sunetului chitarei solistice (destul de gingaș și limitat sub aspect acustic) cu posibilitățile sonore practic nelimitate ale unei orchestre simfonice. De obicei chitara solistică nu se suprapune cu tutti-ul orchestral; cu acest scop din partitură au fost excluse timpanele. De regulă, chitara solistică este susținută doar de niște grupuri orchestrale producând o sonoritate și un profil dinamic mai modest, mai echilibrat. Drept exemplu servesc câteva fragmente din concert: începutul părții a doua, când chitara emite acordurile *arpeggio* ca un fundal de natură rapsodică pentru expunerea temei de bază la cornul englez. Merită de menționat, că în practica interpretativă contemporană chitara se amplifică, pentru asigurarea egalării acustice și dinamice a acesteia cu orchestra simfonică.

Referitor la raportul chitară solistică – orchestră, Norbert Henning relatează: "Cu acest concert Rodrigo nu doar a compus o piesă de succes scrisă într-un gen neobișnuit, ci s-a aventurat într-o îndrăzneță îmbinare a chitarei cu orchestra însoțitoare. ... Sunetul orchestral nu este niciodată excesiv de mare.... „chitara rămâne un instrument solo" (Henning 1984 2: V).

Caracterizând stilul muzical al lui J. Rodrigo C. Andrei scrie: "Sintaxa lui Rodrigo nu încearcă să evadeze dintr-o claritate folclorizantă care îi aduce, de altfel, o audiență foarte largă. Melodiile lui, paginile orchestrale și de inspirație religioasă, aparțin aceleiași estetici de un farmec incontestabil" (Andrei 2006: 180). Un alt cercetător al creației compozitorului, Tomás Marco, afirmă: "Stilul compozițional al lui Rodrigo, este modelat parțial de muzica franceză (în special de cea a lui Dukas) și parțial de exemplele compozitorilor naționaliști spanioli. Cu toate acestea, spre deosebire de Falla, Rodrigo nu a încercat să intre profund în spiritul muzicii populare sau academice spaniole. Mai degrabă, scopul său a fost să creeze o ambianță spaniolă, plină de culoare și melodii agreabile, în care folclorul este un element pitoresc și referințele la muzica clasică din trecut constau în manierismul distilat din secolul al XVIII-lea" (Marco 1995: 93).

Pe marginea celor expuse tragem unele concluzii.

1. Grație concertelor sale pentru chitară, și, în primul rând, creației sale inedite *Concierto de Aranjuez*, J. Rodrigo a câștigat o poziție incontestabilă în muzica spaniolă din a doua jumătate a secolului al XX-lea, la fel ca și Manuel de Falla în prima jumătate a secolului trecut. Ambii compozitori scriau opusurile sale bazându-se pe tradițiile muzicii spaniole – atât academice, cât și celei folclorice.

2. Stilul muzical al finalului creează o anumită punte cu prima parte a concertului, iar partea de mijloc depășește – după volumul, efectul său emoțional și calitatea sugestivă a limbajului muzical – părțile extreme. Putem spune că este un tip specific al concertului instrumental cu accentul pus pe partea de mijloc. Acest efect se datorează folosirii procedeelor împrumutate din muzica sacră (sau mai bine zis, cvasi-sacră), și anume *saelta* care asigură profunzimea conceptuală și sonoră a părții mediane.

3. Creația vizată se încadrează perfect în curentul muzicii sec. XIX-XX legat de încercarea de a valorifica unicitatea melodică și ritmică a muzicii spaniole prin resursele

orchestrei simfonice (în cazul dat îmbogățite cu sonoritățile inedite și autentice ale chitarei, cel mai important instrument în muzica folclorică spaniolă). Din acest punct de vedere *Concierto de Aranjuez* se află într-o listă a capodoperelor muzicii simfonice care reflectă spiritul acestei țări, împreună cu *Rapsodia spaniolă* de M. Ravel, *Capriciul spaniol* de N. Rimsky-Korsakov și *Simfonia spaniolă* de E. Lalo.

Bibliografie:

Andrei, C. Chitara-tradiție și inovație, Cluj, MediaMusica, 2006. p.179.

Joaquin Rodrigo. *Concierto de Aranjuez for Guitar and Orchestra*. London: Ernst Eulenburg Ltd., 1984.

Joaquín Rodrigo. *Concierto de Aranjuez para guitarra y orquesta*. https://kupdf.net/queue/joaquin-rodrigo-concierto-de-aranjuez-guitar_5af6872be2b6f5ac65d31358_pdf?queue_id=-1&x=1620469032&z=NDYuMTY2LjUuMjAw

[https://www.infopedia.pt/\\$joaquin-rodrigo](https://www.infopedia.pt/$joaquin-rodrigo)

Joaquín Rodrigo. https://ro.wikipedia.org/wiki/Joaqu%C3%ADn_Rodrigo

Marco T. Rodrigo, Joaquín. In: *The New GROVE Dictionary of Music and Musicians*, V.16, P.92-93.

Бородаев, Дмитрий. Конструктивные решения формы в концертах Хоакино Родриго для гитары с оркестром. In: *Струнные инструменты: исполнительство, репертуар, педагогика. Сборник материалов Первой межвузовской научно-практической конференции Института "Академия имени Маймонида"*. Редактор-составитель Ю.А. Финкельштейн. Москва, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования "Российский государственный университет имени А.Н. Косыгина (Технологии. Дизайн. Искусство)", 2019, p.20-29.

Герника (картина). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Герника_\(картина\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Герника_(картина))

Родриго, Хоакин. https://ru.wikipedia.org/wiki/Родриго,_Хоакин

Date despre autor: Agafița Mihail, prim dirijor al Filarmonicii Naționale "Serghei Lunchevici" și director artistic al orchestrei simfonice, doctorand al Școlii doctorale Științe Umaniste, Universitatea de Stat a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova,

e-mail: mihail.agafita@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1808-695X.